

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Аналізуються сучасні умови функціонування світової системи соціальних комунікацій. Визначаються напрями глобалізації соціально-комунікаційної діяльності, ситуації дисбалансу й асиметрії в процесі глобалізації соціальних комунікацій.

Ключові слова: *тенденції, напрями глобалізації, соціальна комунікація, єдиний комунікаційний простір, глобальне управління комунікацією, технології комунікацій, професіоналізація кадрів.*

Анализируются современные условия функционирования мировой системы социальных коммуникаций. Определяются направления глобализации социально-коммуникационной деятельности, ситуации дисбаланса и асимметрии в глобализационных проявлениях функционирования мировой системы социальных коммуникаций.

Ключевые слова: *тенденции, направления глобализации, социальная коммуникация, единое коммуникационное пространство, глобальное управление коммуникацией, технологии коммуникации, профессионализация кадров.*

The contemporary conditions of the global system of social communications functioning are analyzed. The trends of the social and communicative activity globalization, the situation of imbalance and asymmetry in the globalization manifestations of the global system of social communication functioning are defined.

Key words: *trends, trends in globalization, social communication, a single communication space, the global communication management, communication technologies, professionalism of the personnel.*

Актуальність теми зумовлена становленням світової системи соціальних комунікацій, формуванням її організаційної структури, виявленням функціональних особливостей комунікаційних процесів у різних підсистемах соціально-комунікаційної взаємодії в суспільстві. Це актуалізує вивчення основних учасників та форм організації соціально-комунікаційної діяльності, а також наслідків її впливу на суспільне життя. Ці питання розглядають під час до наукових дискусій, прийняття рішень, розроблення проектів у сфері практичної діяльності медіаспеціалістів.

Розвиток сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема на мультимедійній платформі, зумовив глобалізацію соціально-комунікаційної взаємодії в суспільстві. Утворення світових систем та мереж, їх застосування в усіх сферах суспільного життя — головні фактори глобалізації людської цивілізації. Ознаками цього процесу є майже тотальна залежність, взаємозумовленість, взаємопов'язаність соціокультурних процесів, що відбуваються в житті сучасного суспільства загалом та кожної людини зокрема.

Для дослідження обраної теми важливим є розгляд питань щодо структурування проблемного поля, визначення основних конструктивних елементів спостереження й аналізу соціально-комунікаційного простору, в якому розгортаються глобалізаційні процеси.

Мета статті — визначити основні напрями глобалізації у сфері соціальних комунікацій в умовах сучасного суспільства.

Процес глобалізації розпочався водночас із початком ХХ століття, але особливої актуальності набув в умовах формування інформаційного суспільства із середини ХХ. Стимулом і одним з головних факторів, що поширив глобалізацію, був науково-технічний прогрес у науково-виробничій сфері.

Глобалізація є системним процесом, до якого долучаються всі суспільні підсистеми, зв'язки між ними [16]. В умовах глобалізації простежуються два протилежні процеси: з одного боку, це уніфікація різних аспектів життєдіяльності суспільства, а з іншого — протидія уніфікації соціокультурних параметрів життя. Повною мірою все це відбивається в соціально-комунікаційній сфері.

У наукових дослідженнях з питань соціокультурного розвитку суспільства під впливом інформатизації головним аспектом є визначення ролі та значення інформації і комунікацій у цих процесах. Автори Р. Ф. Абдеев, М. Кастельс, Н. Луман, М. Маклюен, Т. Масуда, Н. М. Моїсєєв, Е. Семенюк, Е. Тоффлер, А. Д. Урсул, Ю. А. Шрейдер наголошували на важливості цих наукових конструктів для створення нової соціальної реальності. Значний внесок до розгляду трансформаційних процесів соціокультурної реальності та визначення глобалізації як стійкої тенденції розвитку суспільства зробив Ю. В. Яковець [16]. Він акцентував увагу на трансформаціях соціокультурного устрою соціуму й пов'язував їх з формуванням базисних інновацій в економічній та виробничій сферах суспільства.

У межах наукового напрямку «Соціальні комунікації» процеси глобалізації комунікаційної підсистеми вивчаються в різних аспектах: соціально-діяльнісному, науково-комунікаційному, інформаційно-виробничому, професійно-діяльнісному, техніко-технологічному та мас-комунікаційному.

Соціокультурний розвиток сучасного суспільства залежить від якісно нового рівня інформаційних технологій, що сприяють поширенню комунікаційних зв'язків усупільстві. Завдяки розвитку інформаційно-комунікаційних технологій комунікаційна сфера суспільства стала всеохоплюючою в соціальних просторі й часі. Міра використання комунікаційних мереж та систем є ознакою цивілізаційного рівня суспільства, його суб'єктів і певною вимогою до перспективного розвитку. Вивчення особливостей глобалізації в соціально-комунікаційній сфері потребує уточнення її просторових характеристик та змісту діяльності. Становлення світової системи

соціальних комунікацій також було визнане наслідком і водночас умовою розгортання соціокультурної глобалізації.

У процесі розвитку людської цивілізації система соціальних комунікацій пройшла декілька етапів, які дослідники пов'язують з інформаційно-технологічними [5] та соціокультурними трансформаціями [13], а також змінами засобів виробничої діяльності [8]. Тобто сучасна система соціальних комунікацій є підсистемою суспільства, що забезпечує його функціонування як глобального і створює умови інтегрального розвитку. Слід зазначити, що сфера соціально-комунікаційної діяльності в цьому сенсі належить як до чинника, так і до наслідку соціально-культурного прогресу людської цивілізації. Таким чином, вона сама перебуває під впливом глобалізаційної тенденції, що є особливістю функціонування сучасного суспільства.

Крім того, становлення та розвиток суспільної комунікаційної системи сприяли формуванню єдиного комунікаційного простору суспільства. Ознакою виникнення нового комунікаційного явища є відтворення природно-штучних зв'язків та реалій соціальних відносин, основою яких є механізми формування людини, суспільства, соціального інтелекту [7, с. 309]. Просторово-середовищні характеристики комунікаційного простору є найактуальнішим напрямом досліджень глобалізації комунікаційної сфери, оскільки цей простір сприймають дослідники як умови життєдіяльності сучасної людини й суспільства загалом, акцентуючи на таких властивостях простору, як багатшаровість, нелінійність, багатосередовищність [2, 5, 12]. Багаторівневість комунікаційного простору, його неоднорідність зумовлюють певні проблеми їх вивчення.

У дослідженнях розглядаються три рівні комунікаційного простору: світовий, регіональний, локальний. Функціонування соціальних комунікацій аналізують В.О. Ільганаєва, О. Зернецька, В. В. Різун, А. В. Родін. Останній, посилаючись на розробки західних (П. Бурд'є, К. Левін) і російських (В. Г. Чернікова, В. Г. Виноградський) учених, порушує питання необхідності структурування, виявлення взаємозв'язку та взаємодії різних просторових структур [12].

Соціально-комунікаційна сфера діяльності відкривається на різних рівнях її організації. Науковці відзначають наявність предметно-діяльнісних рівнів у структурі соціально-комунікаційної діяльності: документально-комунікаційного, інформаційного-комунікаційного, когнітивно-комунікаційного.

У структурі комунікаційного простору виокремлюють техносферу (інфотехносферу), інфосферу, сім'юсферу, соціоінфосферу, сенсоросферу, а до її складу належить ноосфера. Слід зазначити, що питання структури та співвідношення комунікаційних середовищ, незважаючи на певні досягнення в теорії соціальних комунікацій, повною мірою не вирішені. Але вже той факт, що дослідники поділяють точку зору стосовно наявності декількох середовищ у структурі

комунікаційного простору, дозволяє стверджувати, що це питання поступово буде вирішене. Дискусійною є проблема єдності комунікаційного простору, яка, згідно з визначенням В. О. Ільганаєвої, являє собою «міцні, стійкі зв'язки між двома або більше елементами комунікаційної системи» [7, с. 166]. Тобто єдність комунікаційного простору передбачає наявність такого зв'язку між усіма його середовищами, що вже існує чи ще формується.

Приклад середовищного структурування комунікаційного простору наведено в праці В.О.Ільганаєвої [8]. Відповідно до означеного, комунікаційний простір є результатом комунікаційної діяльності людини й формою суспільного буття. Таким чином складається уявлення про: інфотехносферу — середовище технічних засобів відтворення глобальних інформаційних циклів; інфосферу — середовище інформаційних потоків, комунікаційних зв'язків й обігу документалізованої, структурованої будь-якої інформації, зокрема електронної, та формалізованих знань; семіосферу — середовище смислів, що забезпечують розуміння і взаєморозуміння діючих суб'єктів суспільства; ноосферу — середовище ментальних структур» [там само]. Ільганаєва В. О. зазначає, що ці середовища презентують нові якісні зміни об'єктів соціальної дії та форми буття, а також інновації, що зумовлюють перетворення внутрішніх та зовнішніх зв'язків суб'єктів комунікаційної діяльності. Саме ці складові комунікаційного простору використовуються для виявлення глобалізаційних тенденцій у соціокультурній підсистемі суспільства. Зважаючи на те, що саме інфосфера є місцем зародження, становлення, функціонування та розвитку комунікаційної діяльності в суспільстві [там само], саме можна долучити до розгляду глобалізаційних тенденцій ознаки соціальної комунікації в її організаційному, управлінському, правовому, ресурсному проявах.

Таким чином, до базового напрямку глобалізації у сфері соціальних комунікацій належить техносфера. Сучасний стан та тенденції глобалізації соціально-комунікаційного простору в техносфері, без сумнівів, пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями, що загалом презентують різні засоби створення та подання інформації в комунікаційних каналах. Техносфера трактується часто як інфотехносфера, що відбиває значення інформаційних технологій у суспільному виробництві [2].

Тенденції глобалізації в інфотехносфері, пов'язані зі становленням комунікаційного простору як базового середовища, найбільше вивчені. Дослідники поділяють думку, що головним фактором, актуалізацією глобалізаційних тенденцій в суспільстві є динамічний розвиток технологій, передусім у галузі електроніки, зв'язку, телекомунікацій на цифровій основі. Усе це зумовило формування глобального інформаційного середовища [2]. Новітні інформаційні технології стали основою стрімкого розвитку технологічних платформ

глобальних мереж у сферах науково-технічної інформації, бібліотечній, державного управління, а, відтак, і необхідною умовою для розгортання комунікаційних соціальних мереж. Нова технологічна база комунікаційної сфери суспільства внесла значні зміни до традиційних сфер масового впливу: радіо, телебачення, преси [6]. Фахівці саме ЗМІ зазначають, що зазнали значних технологічних трансформацій, вплинули на стан та особливості соціальних зв'язків у новому комунікаційному просторі.

Недокладно розглядаючи цей напрям, можна вважати, що він є необхідною умовою розвитку інших середовищ комунікаційного простору. У зв'язку із цим слід зазначити, що сучасна соціально-комунікаційна діяльність в організаційно-функціональній структурі координується, кооперується та інтегрується на міжнародному рівні. Участь різних країн у цих процесах визначає залученість країн до глобального цивілізаційного процесу.

Глобалізація у сфері соціально-комунікаційної діяльності зумовила необхідність її інформаційно-комунікаційного правового забезпечення. У процесі глобалізації виявляються певні проблеми, які можна подолати лише в разі об'єднання зусиль глобальних учасників цього процесу у сфері соціальних комунікацій. Реакцією на це стає створення різних інституцій, об'єднань, що на світовому рівні намагаються їх вирішувати. До цього напряму належить сфера інформаційно-комунікаційного права та глобального управління комунікацією. Щодо першого, то значним внеском у становлення інформаційно-комунікаційного права можна вважати діяльність ООН та її підрозділів, зокрема ЮНЕСКО [15]. Серед програм ЮНЕСКО з координації комунікаційного й інформаційного просторів найвідоміші — програма «Інформація для всіх», «Пам'ять світу», а також програми з захисту цифрового надбання та міжнародна програма розвитку комунікації. Це також відбивається в збірках міжнародних правових актів, документах ЮНЕСКО, розгляду яких присвячена праця Л. В. Петрової [10].

У сфері державного управління соціальними комунікаціями теж відбувається глобалізація, що зумовлена розвитком інфотехносфери. Влада дедалі більше використовує на цифрові технології і розширює можливості вдосконалення комунікаційних зв'язків різних державних інституцій як на міжнародному, так і на національному рівнях. Це зумовлює організаційно-технологічні й інформаційно-правові тенденції глобалізації. Спеціальні праці розглядають такі питання, як електронні влада, адміністрування, митниця, розрахунки, муніципалітет та ін. [1]. Крім того, міжнародне інформаційне право посіло своє місце в структурі міжнародного загального права [3].

В інфосфері велике значення приділяється інформації та її ролі в суспільних процесах. Домінування інформаційно-технологічно розвинутих країн має певні результати у сфері генерування та

транспортування соціальної інформації. Фахівці вважають, що така перевага надає їм змоги поширювати західні, зокрема американські, культурні цінності та впливати на соціально-культурну ідентифікацію людей, які є споживачами мас-комунікаційних каналів. Можна стверджувати про те, що в цьому виявляється певна асиметрія між інформаційно багатими й інформаційно бідними країнами. На нашу думку, такий поділ не точний і не відповідає дійсності. Наприклад, Україна не є інформаційно бідною країною, але стосовно її долучення у світових науково-інформаційних ресурсах вона здається недостатньо розвинутою. Те саме стосується і «культурного експорту» в глобальній мережі Інтернет, а також у сфері шоу-бізнесу. Ці питання пов'язані з організацією та змістово-цільовою компонентою діяльності національних комунікаційних систем і структур, створення умов їх адекватного функціонування.

Глобалізаційні тенденції характерні для всіх підсистем комунікаційної системи суспільства. Початок та розгортання цього процесу наприкінці ХХ ст. аналізують у своїй праці В. М. Іванов та М. М. Назаров [6, с. 22–23]. Глобалізація у сфері масових комунікацій однією з перших зазнала впливу економічних факторів. Глобалізація економічних відносин у комунікаційній сфері створила умови для виникнення глобальних медіакорпорацій. До вивчення цих аспектів зверталася й українська дослідниця О.В. Зернецька [4]. Тенденції індустріалізації сфери масової комунікаційної розглядає у своєму підручнику «Теорія масової комунікації» В.В. Різун [11].

До тенденцій глобалізації належить і становлення міжнародного ринку інформаційних послуг та продуктів. Головними учасниками цих процесів є міжнародні генератори інформації, постачальники інформації, рекламні й інформаційні агенції, бібліографічні бази даних та інформаційні служби. Найрозвинутішими елементами медіаринку є ринок звукозапису, виробництво фільмів та книговидавництва.

Глобалізація в сучасній соціально-комунікаційній системі впливає на життя сучасного суспільства через створення умов глобального зв'язку на основі мультимедійних комунікаційних систем та мереж, формування світових медіаорганізацій, загального доступу до інформації. Окрім того, виникає простір вільного руху культурних смислів, що відбиває розмаїття соціокультурних надбань людства. Такий простір впливає на потреби людей, змінює їх звичайні умови життєдіяльності як в особистому, так і в суспільному плані, потребує нової організації життя.

Семіосферне середовище комунікаційного простору теж є важливим напрямом глобалізаційних процесів, лише в його технологічному втіленні. Це пов'язано з актуальністю опанування глобального віртуального простору соціальних комунікацій. Ю. М. Лотман передбачає вивчення семіосфери як комунікаційного явища. У своїх семіотичних дослідженнях він виявляє знакове втілення процесів

комунікації в різних сферах суспільного життя, в яких є інформаційні процеси. Ю. М. Лотман розглядає культуру як ієрархію семіотичних систем [9, с. 516]. «Поza межами семіосфери немає ні комунікації, ні мови», — зазначає Ю. М. Лотман [9, с.252].

Глобалізація у сфері соціальних комунікацій містить ознаки протиріччя соціально-економічного та культурного значення, що ставить велику кількість теоретичних і практичних завдань й потребує належної уваги фахівців. Особливостями стану сучасного комунікаційного простору є асиметрія та незбалансованість. Явище асиметрії в соціально-комунікаційній сфері належить до керованості та некерованості інформаційно-комунікаційних процесів у суспільстві, де спостерігається упорядкованіший структурований рух інформації, розроблені алгоритми доступу до наявних ресурсів, норми та правила, а на периферії комунікаційного простору спостерігаються невпорядковані потоки, що не мають мережевих зв'язків, локалізовані інформаційні ресурси обмеженого доступу.

Слід звернути увагу й на наявність цифрового розриву в доступі до інформації на різних суспільних рівнях. Перший розрив спостерігається на міжнародному рівні та характеризується нерівністю використання інформаційно-комунікаційних технологій людьми, які живуть у різних частинах світу. У цьому контексті частіше йдеться про велику інформаційно-технологічну відмінність між розвинутими та нерозвинутими країнами. Другий розрив стосується нерівності можливостей використання інформаційно-комунікаційних технологій на теренах однієї країни її жителями з огляду на їх соціально-економічний, освітній та культурний стан, а також на місце фактичного проживання. Усе це є важливими факторами, тому що від них залежить вільний доступ індивіда до інформаційних потоків країни та регіону загалом. До третього розриву належать переваги, яких надала цифрова революція, зокрема можливість вільно висловлювати, оприлюднювати свої думки. Слід зазначити, що цифрова революція має як свої переваги, так і недоліки. З одного боку, вона надала змоги спілкуватися майже без кордонів та лімітів, але з іншого — знизила рівень інформаційної безпеки особистості й потребує вирішення питань захисту людини у світовому комунікаційному просторі.

Використання поняття «єдиний комунікаційний простір сучасності» не завжди позитивно сприймають дослідники. Зрозуміло, що це поняття передбачає ідеальний стан комунікаційного простору. Так, Л. В. Стародубцева [14] вважає, що нині не існує єдиного комунікаційного простору, аргументуючи це твердження розглядом розривів у комунікаційній взаємодії, спричинених багатомовністю суб'єктів комунікації, приховуванням смислів у процесі здійснення медіа-контакту, редукцією тексту в нових медіа-формах тощо. Подібні думки є слушними, оскільки комунікаційний простір і наукове знання про нього все ще перебувають в агрегаційному стані, тобто в становленні своєї єдності.

Таким чином, використання структурного підходу до вивчення й аналізу глобалізаційних тенденцій у сфері соціальних комунікацій слід вважати необхідним інструментом соціально-комунікаційних досліджень. Структурні ознаки комунікаційного процесу стають орієнтирами вивчення тенденцій глобалізації усфері соціальних комунікацій. На нашу думку, структурування комунікаційного простору та визначення напрямів соціально-комунікаційної діяльності є необхідними умовами для вивчення напрямів глобалізаційних тенденцій у цій сфері.

Визначення конструктивних елементів допомагає впорядковувати недостатньо структуровані масиви інформації про об'єкт, що вивчається. Аналітичний погляд на обрані напрями глобалізації сприяє визначенню дисбалансу в розвитку середовищних елементів комунікаційного простору. Найрозвиненішою є інфотехносфера соціальних комунікацій, яка зазнає у широкомасштабних інтеграційних процесів. Наступною є інфосфера, яка містить сферу управління й права, що набули ознак інституціалізації, конкретних організаційних форм та наукового узагальнення. Стосовно семіосфери слід зазначити, що вона не має необхідного рівня розвитку, а також необхідного рівня наукової рефлексії в соціально-комунікаційному знанні. Це стосується і таких складових комунікаційного простору як ноосфера. У цьому напрямі можна лише визначити певні тенденції з наукової інтерпретації в межах наукових праць медіа-психології, медіа-діяльності, психолінгвістичного аналізу соціальних комунікацій.

Подальші дослідження у сфері глобалізації соціальних комунікацій пов'язані з вивченням трансформаційних змін соціально-комунікаційного процесу на засадах мультимедіа, змістово-продуктивних форм пропозицій медіаринку, а також виявленням організаційно-функціональних залежностей та взаємозв'язків комунікаційних структур на глобальному, регіональному й локальному рівнях комунікаційного простору.

Список літератури

1. Дятлов С. А. Международное информационное право в системе институтов глобального информационного общества / С. А. Дятлов // Интернет и современное общество : материалы XIII всеросс. объедин. конф. СПб., 2010. — С. 26–31.
2. Еляков А. Д. Современная среда человечества в информационно-компьютерном измерении (опыт аналитической оценки) / А. Д. Еляков // НТИ. Сер.1. — 2009. — № 5. — С. 1–10.
3. Задорожний А. В. Международное информационное право: учеб. пособие / А. В. Задорожний, А. В. Пазюк ; Ин-т междунар. отношений Киев. ун-та им. Тараса Шевченко. — К. : Феникс, 2013. — Т. 1. — 2013. — 853 с.
4. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О. В. Зернецька. — К. : Освіта, 1999. — 351 с.
5. Зотов В. В. Информационно-коммуникативные основы институциональных изменений современного российского общества : автореферат дис.

- д-ра соц. наук / В. В. Зотов. — М. : Моск. гос. ун-т им. М. И. Ломоносова, 2009. — 48с.
6. Иванов В. Н. Массовая коммуникация в условиях глобализации / В. Н. Иванов, М. М. Назаров // Социологические исследования. — 2003. — № 10. — С. 20–29.
 7. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В. А. Ильганаева. — Х. : «Городская типография», 2009. — 392 с.
 8. Ильганаева В. О. Институалізація соціально-комунікаційної сфери суспільства / В. О. Ильганаева // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. — 2008. — № 1. — С. 60–68.
 9. Лотман Ю. М. Семиосфера / Ю. М. Лотман. — СПб. : «Искусство — СПб», 2000. — 704 с.
 10. Петрова Л.В. Рекомендации ЮНЕСКО по многоязычию и доступу к киберпространству / Л. В. Петрова // Библиотекосведение. — 2006. — № 2. — С. 90–98.
 11. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. / В. В. Різун. — К. : Видавничий центр «Просвіта», 2008. — 260 с.
 12. Родин А. В. Коммуникационное пространство как социальная реальность: автореф. дис. канд. философ. наук: 09.00.11 / А. В. Родин. — Саранск, 2009. — 24 с.
 13. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации : учеб. пособ. / А. В. Соколов // СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2002. — 461 с.
 14. Стародубцева Л. В. Медиологияразрыва: Три парадокса дисккоммуникации [Электронный ресурс] / Л. Стародубцева. — Режим доступа: http://pdp.org.ua/images/stories/materials/Communication-2_March2012_final.pdf. — Заглавие с экрана.
 15. Шугуров М. В. Основные направления деятельности ООН в сфере развития Интернета / М. В. Шугуров // Правовые вопросы связи. М. : Издат. группа «Юрист», 2012. — № 1. — С. 9–13.
 16. Яковец Ю. В. Эпохальные инновации XXI века / Ю. В. Яковец. — М. : Экономика, 2004. — 444 с.

Надійшла до редколегії 13.01.2014 р.